

אך נראה שגם על זה קשה לסמוך להקל דיתכן שגם הר"ב ראה סילוק האדמומית קודם לשישים דק' מתחילת השקיעה, כעדותו של הגר"א שאין נראה שם בארץ רוסיא עד כשעה מהשקיעה מה שאנו רואים בא"י, וא"כ סבר ששקיעה האמיתית וסילוק האור מצד המערב הוא קודם ל-60 דק' בא"י (לפי חישוב המעלות).

וגם מדלא הכריע שהמיל הוא 18 דק' משמע שלא ראה, דבוודאי אם היה רואה שסילוק האדמימות והלובן לוקח 72 דקות בארץ ישראל היה מכריע כשיטת רוב הראשונים והאחרונים שהמיל הוא 18 דק' (ולא 24 דק' כמו שכתב בשו"ע הרב בהלכות פסח סי' תנ"ט סעיף י' שהביא שם ב' השיטות בשיעור המיל [18 דק' ו-24 דק'] ופסק העיקר כשיטה זו של 24 דק', וכן בסידור בסדר הכנסת שבת עיי"ש).

וע"כ גם סבר שעלוה"ש הוא בתחילת ביאת האור קודם ל-72 דקות, שחישב ד' מילין ל-96 דקות, וכמו שכתבנו באריכות לעיל (אות ו') בשיטת הגר"א עיי"ש, וע"כ הקשה שבלילה יוצאים כבר כל הכוכבים כקושיית הגר"א.

אבל לפי מה שענינו רואות בארץ ישראל, בודאי סילוק האור מראשי ההרים הגבוהים היינו סילוק האדמימות ושקיעה האמיתית הוא בזמן

או שנסמוך על שיטת "היראים" שביהש"מ הוא ג' רבעי מיל קודם השקיעה, ובתחילת השקיעה הוא ודאי לילה. אך זה ברור שהוא שיטה יחידאה, וכבר הקשו עליו בחת"ס ובהגר"א, ולא קיבלו הלכה כמותו, אלא להחמיר בער"ש בצירוף תוספת שבת כמבואר במשנ"ב.

וגם שיטת הגר"א ביארנו לעיל שלפי המשנ"ב בדעת הגר"א, וגם הוכחנו מדברי הגר"א עצמו, שמודה שצריך להסתלק כל האדמימות מכל צד המערב, וא"כ בא"י שנמשך עכ"פ עד 60 דק' וסילוק הלבנונית עד 72 דק', א"כ גם לשיטת הגר"א והמשנ"ב א"א להקל קודם זמן הנ"ל,

יז. שקשה לסמוך בארץ-ישראל על מה שרמז הר"ב בסידור להקל

ולכאוי היה אפשר לסמוך בזה על המהר"ם אלשקר בעצמו ועל הר"ב בסידור שהעתיק מהמהר"ם אלשקר, ושם (בסידור הר"ב) אע"פ שכתב עיקר הפסק להחמיר בער"ש בהדלקת הנרות יש רמז קל להקל גם במוצש"ב"ק, שכתב להחמיר לענין קרי"ש של ערבית עד שעה אחר השקיעה, ובמוצש"ב"ק מעט יותר כדי להוסיף מחול על הקודש ולא כתב להחמיר עד הזמן של 72 דק'.

של כ-60 דק' בימים השונים (וכמ"ש הרמ"א בדרכי משה סי' נ"ח והראשונים הנ"ל), ומשתנה לפי המעלות בימי הקיץ והחורף, א"כ אין לדיין אלא מה שענינו רואות,

וכן לענין עלות השחר אנו מחשיבין (לדעת הבית יוסף וכל הסוברים שהמיל הוא 18 דק') מתחילת ביאת הלובן שקודם האודם ב-72 דק' ולא מתחילת ביאת האור שלשיטת הר"ב הוא ב-96 דק'.

ועיין לעיל (אות י') מה שכתבנו בשם בעל העיטור והמג"א בסי' של"א, שהוא פלא גדול איך הביא הר"ב שהבית יוסף בהלכות מילה חזר בו, אחר שהמג"א בסי' של"א, שהר"ב העתיקו בשו"ע שלו, והרחיב הדיבור סביבו, הרי לא יתכן שלא ראה, מה שפי' המג"א - את השו"ע בסי' רס"ו - בהלכות מילה, שאירי מסוף השקיעה, ואיך נתעלם מזה הר"ב בסידורו לחלוטין, ועוד קשה שהרי השו"ע בהלכ' מילה העתיק דבריו מבעל העיטור, שהוא בעצמו כתב בהמשך דבריו שמדבר משקיעה שניה,

ועוד יש להקשות דאם הב"י חזר בו, הרי הרמ"א, בדרכ"מ הארוך, (סי' רס"א) ובדרכי משה (סי' נ"ח) ג"כ פסק כר"ת לקולא, ועדיין לא מצאנו שחזר בו, ועל מה סומכים בני ישראל היוצאים ביד רמ"א.

וכן מה שהביא מרבינו חננאל בשיבלי לקט, צ"ע, דהרי הב"י הביאו בסוף סי' רס"ג, וודאי לפי דברי הב"י שמותר לעשות מלאכה מתחילת השקיעה עד בין השמשות, עכצ"ל שסבר שהר"ח מיירי משקיעה שניה, ומה הראיה שקאי אשקיעה ראשונה.

וכן מה שהביא מהפרי חדש שסובר כהגאונים הוא מופרך מאוד, כידוע שהפרי חדש בקונטרס "דבי שמש" פסק לגמרי כר"ת, אפי' לענין מילה בשב"ק, ומש"כ בסי' תרע"ב לענין נר חנוכה להדליק מתחילת השקיעה פי' בביאור-הלכה בסי' תרע"ב דהפר"ח מיירי מתחילת שקיעה שניה, שע"ז חלק עם ר"ת שר"ת סבר שמשמשקע החמה דחנוכה איירי בסוף שקיעה שניה, (וכמו שפי' בביאור-הגר"א בהלכ' חנוכה בשם הרשב"א והר"ן, שזמנה מתחילת שקיעה שניה ולא מסוף שקיעה שניה, ושם במשנ"ב כתב שבאמת כך נהג הגר"א להדליק קודם מעריב בתחילת שקיעה שניה, וכן העיד הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שהוא נכד הגר"א) שהמנהג בהקלויז של הגר"א בוילנא היה להדליק שעה אחר שקיעה"ח שהוא הזמן של תחילת שקיעה שניה (בשוות), וכן העיד שמעולם לא הקיל הגר"א במוצש"ב קודם זמן ר"ת, והכי מסתברא שלא הלך להדליק נרות בפרהסיא, בפרסומי ניסא, נגד המנהג שהיה נהוג שם להחמיר כר"ת, כמ"ש בספר זמנים בהלכה (עמ' ת"מ) שהמנהג

אלשקר הגם שחלקו עליו כבר בדורו הרדב"ז והמהרי"ף וכתבו שהגאונים לא חולקים על ר"ת אעפ"כ נתפשטה הוראתו של המהר"ם אלשקר, ואע"פ שהוא פסק כהגאונים רק לחומרא, מחומרא אתו ג"כ לידי קולא, ואח"כ עלה ובא המנהג ג"כ לתוך א"י, כנראה בזמנו של הפר"ח שהתחילו להחמיר כהגאונים בער"ש בתורת חומרא, ואח"כ בזמנו של ה"גט מקושר" וה"בתי כהונה" אתו מחומרא לידי קולא גם בא"י, (עיין בשו"ת ים החכמה עמ' נ"ג) ומכיוון שבאו תלמידי הגר"א ומצאו מנהג כזה בעיר הרי מצא מין את מינו וניעור ונתקבל המנהג בירושלים, ומשם לכל א"י,

אבל ודאי בזמן הב"י לא היה שום מנהג לא להקל ואפי' לא להחמיר כהגאונים (וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' מ"ט), שהרי כל בני דורו הביאו שנוהגים כר"ת אפי' לקולא, כגון הרדב"ז (ח"ד סי' רפ"ב) שכתב שלא ראה שום שיטה בכל הפוסקים והמפרשים החולקים על דעת ר"ת, ומוכיח שגם הרי"ף והרמב"ם סוברים כר"ת, וחלק בזה על המהר"ם אלשקר שהיה מבית דינו של הרדב"ז במצרים, כשהיה הרדב"ז אב"ד, ועל אותו תינוק שפסק המהר"ם אלשקר למול ביום ראשון, פסק הרדב"ז למול ביום השישי כדעת ר"ת, וכן כתב המהרי"ט (שבת כ"ג), והמבי"ט (קריית ספר פ"ג הלכות שבת), והחרדים (בפי' על הירושלמי בפ"ק דברכות), והמהר"ש

להקל נגד ר"ת ברוסיא ובוילנא לא נשתנה עד כ-100 שנה לאחר פטירת הר"ב והגר"א ע"י תלמידיו והבאים אחריהם, ועי' בספר אנרות-משה (חלק או"ח ד' סי' ס"ב) שכתב שאלו שממתינים בכל מוצאי שבת עד אחר ע"ב דקות כפי הראוי לבני תורה ויראי ה' יתברך אין להם למחר גם בשביל נר חנוכה אף כשנוהגין כהגר"א בכל דבר, דאם הוא לקולא לא שייך ליחידים לנהוג, דהא אינם תלמידיו שהורה להם, ותלמידיו לא היה להם רשות להורות לאחרים ואפי' לא לבניהם ולתלמידיהם כמבואר בפסחים נא. בסוגיא דחלב דאיתרא, אלא אם כן יש כבר מנהג בעיר לקולא, עכ"ל.

והנה נראה שבירושלים הנהיגו כן בעיקר תלמידי הגר"א כידוע שהם היו עיקר מחדשי הישוב בירושלים, דהרי הפרי חדש שהיה רב בירושלים לפניו כתב (בקונטרס דבי שמיני) דנוהגים כר"ת לקולא אף לענין מילה בשבת ורק מביא את המנהג שנהגו להחמיר כהגאונים בער"ש בתורת חומרא שכתב שם באירע שנאנסו ושכחו ולא מלו את התינוק קודם השקיעה בערב שבת שימולו אחר השקיעה, דאדעתא דהכא לא קבלו המנהג, עיי"ש. וה"בתי כהונה" וה"גט מקושר" שהיו לאחר הפרי חדש והם היו רבותיו של החיד"א, הם הביאו שנהגו גם להקל כהגאונים שכנראה שאחר שנתפשט המנהג במצרים ע"י המהר"ם

סיריליאן (בביאורו לירושלמי רפ"ק דברכות), שכל אלו בני דורו של הב"י, שעוד העידו על המנהג לקולא כר"ת, ועיין עוד פר"ח הלכות פסח (סי' תס"ח סעיף ג') שהביא מתוס' פסחים (י"ג: ד"ה שתי) שבירושלים סברא הוא לנהוג שם איסור כיוון שמתקבצין שם אף ממקומות שנהגו בהם איסור, וכ"כ בפר"ח הלכות יו"ט (סי' תצ"ו סעיף כ"ב) וזלה"ק: בירושלים יש לנהוג חומרי המנהגות לעולם, לפי שכולם הם לקוטאי, ואפשר שהרוב יהיו ממקומות שנהגו חומרא ואיסור בדבר, וכמ"ש בסי' תס"ח סו"ס ג', עכ"ל. והנה זה ברור שרוב אנשי ירושלים מקורם מחו"ל, ששם ודאי היה מנהג להחמיר ואף להקל כר"ת, כמו שהעיד המג"א (או"ח סי' של"א) על מדינתו פולין, והב"ח (בסי' רס"א) ובשו"ת הב"ח (סי' קנ"ד) על מדינתו גאליציא, והשו"ע הרב (או"ח סי' של"א סעיף ה') על מדינתו רוסיא, והחתם סופר (תשובות או"ח סי' פ') על מדינתו הונגריה והגלילות, וכן ידוע שכך היה המנהג הקדום בכל ארצות אירופה, (והגם שיש מקומות שנהגו כהמנחת כהן להסתכל על ג' כוכבים ראשונים, ולא בדקו בסימנים דהכסף, ונהגו לפי שעות שוות או זמניות ולא לפי המעלות, כבר כתבנו לעיל (אות ד' ה' ח' ט') שזה היה מחמת הגלות שלא ידעו המציאות בארץ ישראל, שחשבו שג' כוכבים הראשונים בכל כיפת הרקיע יוצאים רק בשבעים ושנים דקות, וע"כ לא העלו על

דעתם שהכוכבים שצריכים להיות לפי שיטת ר"ת הם רק הכוכבים היוצאים בא"י לכל הפחות אחר חמישים ושמונה וחצי דקות אחר השקיעה – במערב, וכל מה שיוצא קודם הם הגדולים הנראים ביום, או שהם לא במקום הראוי להסתכל בהם לפי שאינם במערב, וע"כ סמכו על הכוכבים אע"פ שלא היה עדיין הכספה גמורה במערב, ואח"כ המשיכו את המנהג הזה ג"כ בבואם לארץ-ישראל, מכיון שעדיין לא התפרסם שרואים את האדמיות עד 60 דק', וההשחרה עד 72 דק', בימים השונים, וממילא ע"כ שהכוכבים הם מ-58 וחצי דקות ואילך, ברקיע או במערב. וגם המנח"כ בעצמו הרי סבר שבא"י צריך לחכות לר"ת 72 דק', אלא שסבר שיוצאים בא"י רק ג' כוכבים בינונים ראשונים במזרח, בזמן של 72 דק', וע"כ סמך על הכוכבים האלו בחו"ל, כמ"ש לעיל (אות ח'). וכן בא"י בימי הב"י והאר"י הק' נהגו לגמרי כר"ת לקולא, וכן נהגו בטבריא מימי הגר"ח אבולעפיא זצוק"ל, וכן כתב הסב"ק הרב אלפנדר זצוק"ל מצפת (בספרו גדולי ארץ ישראל בדף י"א) וזלה"ק: שמאחר שבא הדבר מפורש ברובא דרובא מהראשונים המפורסמים מכמה דורות אשר תמיד מימיהם אנו שותים וס"ל כר"ת בודאי דכך היו נוהגים בזמניהם בלי ספק, עכלה"ק. וא"כ לפי דברי הפר"ח נראה שאף אם היה מנהג כזה בירושלים להקל לא היה לבני חו"ל

לבטל מנהגם מפני מנהג ירושלים אלא אדרבא מכיוון שהגיעו ממקום שהחמירו היו צריכים להחזיק במנהגם להחמיר, וגם אנשי ירושלים צריכים להחמיר כמותם כמו שכתב שרובם לקוטאי, ודו"ק.

אך עכ"פ לדידן אין נפק"מ, שהרי נתברר שלדברי המשנ"ב גם הגר"א מודה בא"י שרואים האדמימות עד שישים דק', שלילה הוא בשישים דק' אחר השקיעה לכה"פ, ויותר מסתבר שאם היה רואה אדמימות עד שישים דק' כמו שצריך להיות לשיטת התוס', לא היה מקשה כלל אשיטת ר"ת, ולא הולך בשיטה אחרת, והיה מודה ג"כ שהכסיף התחתון והעליון נגמר ב-72 דק', ולא רק ב-60 דק' כמ"ש באריכות (לעיל אות א'), וא"כ כהיום נראה שגם לשיטת הגר"א צריך לנהוג ב-72 דק' בא"י, ולא לחלק ב-12 דק' האחרונים). וא"כ מה הראיה שהביא הר"ב שהפרי חדש סבר כהגאונים. וכן מה שמביא מבעל העיטור והראב"ן שסוברים כ"שיטת הגאונים" קשה מאוד, שהרי מפורש בדבריהם כר"ת, (עיי' לעיל אות י' ואות ט"ו) וגם מה שבתחילת הסוגריים כתב "ואין לסמוך כלל להקל" וכו', קשה דאם כתב לפני הסוגריים דא"צ גם להחמיר, היצ"ל "שאינן לחשוש כלל" למ"ש הב"י בשו"ע ולשיטת ר"ת,

ועוד קשה מה שמביא לפרש, שג' מילין ורביע, הוא קרוב לשעה

בינונית, שהרי הר"ב בעצמו סובר, וכותב בפסק הזה בעצמו, שהמיל 24 דקות והיה צריך לומר, שהוא יותר משעה בינונית, דהיינו 78 דקות, שהכל צע"ג, עד שיש שרצו לומר שהסוגריים בסידור בוודאי לא נכתב ע"י הר"ב בעצמו, כמ"ש בתשובות צמח צדק (אבן העזר סי' רל"ג) על מה שנכתב בשני חצאי עיגולים - שאינו יודע אם זה לשונו הקדוש ממש, ועכ"פ אם כל אלו היו לו לסיבה לחזור בו ממה שפסק בשו"ע הרב, הרי אם אין סובב אין גם מסבב, ואם נפל הסיבה יתכן דנפל גם הפסק.

חוי' ממה שברור שהר"ב בנה כל יסודו על דברי מהר"ם אלשקר שהביא בשם הגאונים, וכבר הוכחנו לעיל (אות י"א) שעיקר ראיתו של המהר"ם אלשקר מדברי הגאונים, "שהחמה מהלכת למטה בלילה" אינה ראיה (וזהו לכאורה עוד הוכחה שהר"ב לא ראה את האדמימות שנמשכת עד 60 דקות, שאם היה רואה, היה בודאי קשה לו על המהר"ם אלשקר, דמה שיכות יש בין שקיעה הנראית בעינים - לעובי הרקיע, והן אם החמה הולכת למעלה והן אם החמה הולכת למטה האדמימות נמשכת עד 60 דקות, שרואים בעיני בשר, ואז מתחיל ביהש"מ [לרב יוסף]) והתשובה השניה שהביא המהר"ם אלשקר מהגאונים הרי ברור שאפשר לפרשה כר"ת (וכמ"ש לעיל אות י"ג) וכן כל הראשונים שהביא יכולים להתפרש לשתי פנים, ואין בהם הכרח לאחד מן

השיטות א"כ כשל עוזר ונפל עוזר.

ועוד פלא שהגדיל הר"ב לעשות לסמוך ע"ז גם להקל, מה שהמהר"ם אלשקר בעצמו, והש"ך לא עשו מעשה, ולא הורו להקל, וכתבו כל שיטתם רק להחמיר, כמו שנכתוב לקמן בעזה"ת (אות י"ח).

והאמת נראה – לולא דמסתפינא ממה שמקובל בעולם לפרש דברי הר"ב שהתכוון לחזור בו משיטת ר"ת שפסק כוותיה לגמרי כמה פעמים בשו"ע שלו, ולהורות כשיטת הגאונים, נ"ל ברור שכל מה שכתב הרב בסידור עד הסוגריים לא כתב ולא התכוון כלל לשיטת הגאונים, ומי שיעיין היטיב בדבריו יראה שכל מהלך כתיבתו מדבר מזה שיחששו לבין השמשות מתחילת השקיעה כשיטת רבי יהודה ולא יסמכו על בין השמשות דרבי יוסי שהוא רק כהרף עין – בסוף הזמן של צאת הכוכבים בד' מילין, ובאמת הכל מיירי לשיטת ר"ת בעצמו שפסק כוותיה בשו"ע והיה פשוט לו שהשקיעה האמיתית הוא בסוף הזמן של ג' מילין ורביע דלדידיה (שפסק שהמיל הוא 24 דקות) הוא ב-78 דקות אחר תחילת השקיעה בארץ ישראל (וכפי ערך זה ברוסיה) ומה שכתב בתחילת דבריו שידליק הנר בעוד השמש זורח, זה פשוט שגם הרבה ראשונים שסוברים כר"ת מפרשים ששימשא אריש דיקלא מתחיל קודם השקיעה הראשונה ומאן

דלא בקי צריך להדליק קודם תחילת השקיעה להרחקה יתירה, ועיין בסי' רס"א (סעיף ו') בשו"ע הר"ב שגם שם כתב ליזהר בזה, ועי' שם בהגה"ה וזלה"ק: להודיע ולהזהיר וכו' אדשימשא אריש דיקלא וכו' פירש"י להדליק נר של שבת בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים וכו' דהיינו זמן מועט קודם שתשקע החמה תחת הארץ, ושם עדיין ודאי פסק לגמרי כר"ת ועכ"ז הזהיר להדליק קודם תחילת השקיעה כז"מ שהאדמימות נמשכת שזה נקרא בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים, ועד סוף השקיעה הוא עדיין זורח בראשי הדקלים, וכמו שפי' במהר"ח או"ז ברש"י שהחמה סמוך לשקיעה שניה נראית על ראשי ההרים, כן הוא בארץ המישור בראשי הדקלים, ושם הרי ודאי איירי לפי מה שפסק בשו"ע הר"ב דהשקיעה האמיתית הוא שקיעה שניה, וא"כ מה שכתוב שם בהגה"ה וכאן בפסקי הסידור הוא דבר אחד, שהוא להזהיר להדליק במוקדם, ולא יאוחר מוקדם השקיעה השניה, שעד אז עוד החמה – היינו האדמימות, זורח בראשי הדקלים וההרים, ועדיין זורח אורה בעולם, ובשקיעה שניה שהוא שוקע תחת הארץ (כחכמי או"ה וכהתוס' רי"ד) אז הוא שקיעה האמיתית, וציאה"כ לחומרא הוא שעה אח"כ כמו שהאריך בפסק הסידור. (רק שבהגהת השו"ע כתב בפי' את הטעם משום "אדשימשא אריש דיקלא" וכו', וכאן

סילוק עגולת השמש וכדומה, ולא סילוק וביאת האור.

ועי' לעיל (אות יא) מה שהעסקנו מהאבן-עזרא פר' בא (שמות י"ב ו') ש"בין עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ עד ביאת האור הנראה בעבים יש קרוב משעה ושליש שעה", ועיי"ש שהביא שגם "רב סעדיה גאון" [מגדולי הגאונים]. סבר כן. ושעיקר הקרבת קרבן-פסח היה בזמן של השעה ושליש האלו ושזהו הפירוש "בין-הערביים". הרי ש"ביאת האור" קרא לשקיעה שניה בסופה, אחר שעה ושליש שעה שזה תואם עם שיטת הר"ב ב-78 דקות. ודו"ק.

ועי' עוד בדברי הבעל המאור שהביא גירסת הגאונים, ורב ניסים גאון (בריש ברכות), שמשם מוכח שביאת האור קורים לסוף השקיעה שהוא ביאת אור השמש ולא לתחילת השקיעה. ויעוי"ע ברשב"א ברכות ב': ד"ה ה"ג רש"י בא"ד וזלה"ק: אלא ודאי ה"ג וממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר גברא. וכן גירסת הגאונים ז"ל, ואמאי דאמרינן לעיל וכו' משעת ציאה"כ קא מהדר, כלומר וממאי דלא אכלי בתרומה עד ציאה"כ וקא דרשת ובא השמש - ביאת אור - שנסתלק אורו לגמרי מחללו של עולם דהיינו סוף השקיעה ומאי וטהר טהר יומא, שנטהר היום לגמרי מן

בסידור לא כתב כלל את הטעם, ומהיכי תיתי שכאן הטעם משום דסבר כשיטת הגאונים, ולא מאותו טעם שכתב בפ"י להגהת השו"ע).

ועי' בדרכי משה סי' נ"ח שכתב שם וזלה"ק: דכל היודע מעט בחכמת התכונה יודע שהאמת הוא כך ששיעור הנה"ח דהיינו תחילת זריחת השמש על הארץ עד שיעלה כל גוף השמש הוא כשיעור שעה אחת וכן בשקיעה"ח גוף השמש שוקע בשעה אחת, עכלה"ק. וא"כ כמו ששעה קודם הנץ שמתחיל להגיע האדמימות קרא לו הדרכ"מ "זריחת השמש על הארץ" כמו"כ קרא הרב לכה"פ עד שעה אחר השקיעה "בשהשמש זורח" ודו"ק.

ועכ"פ מה שכתב אח"כ "כי אחר סילוק וביאת האור וכו' ד' חלקי שישיים משעה (4 דק') אזי הוא שקיעה האמיתית וסילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל ואז הוא תחילת זמן בין השמשות לר' יהודה וכו'" ודאי פירושו אחר סילוק כל האדמימות והלובן מהאילנות בארץ המישור (רוסיא) ומההרים בארץ ישראל, וכמו שכבר הבאנו לעיל (אות י"ג) ממהר"ח או"ז לפרש כן בדברי רש"י שהחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים בשקיעה שניה, והלשונות סילוק וביאת האור מוכיח על זה, דאם היה איירי מעגולת השמש היה כותב

השמש, דלמא ביאת שמשו הוא כלומר תחילת השקיעה שבא השמש בעוביו של רקיע לבד ואע"פ שאין יציאת הכוכבים עד לאחר מכן כשיעור ארבעת מילין, ומאי וטהר טהר גברא וכו' והיינו דלא פשטין במערבא אלא מברייתא דקתני בהדיא סי' לדבר צאת הכוכבים, עכלה"ק. הרי לפנינו ברור שביאת האור קרא הרשב"א עפ"י גירסת הגאונים ז"ל לסוף השקיעה שהוא ציאה"כ בד' מילין, ומזה גם מוכח שהרשב"א סבר שהגאונים סוברים כמותו לענין כל זמן השקיעה שהוא ד' מילין שהרי הביא גירסתם ופי' בתוך דבריהם, ולא רמז אפי' רמז קל שהם חולקים בזמן של ד' מילין ודו"ק. (ומדברי הבעל המאור והרשב"א האלו הוכיח בשו"ת מהרי"ף סי' מ"ז [שהיה רב באלכסנדריא שבמצרים בדורו של המהר"ם אלשקר, הביאו החיד"א בס' ברכי יוסף או"ח סי' רס"א] בתשובה לבעל ה"גינת ורדים" שהרשב"א והר"ז"ה חולקים על המהר"ם אלשקר וסברו שהגאונים סוברים כר"ת, וכתב שם שאין לסמוך על דברי המהר"ם אלשקר יותר מעדותן של הראשונים הללו והאריך עוד שאין ראיה מתשובות הגאונים שהביא המהר"ם אלשקר, יעו"ש באורך).

ולא כמו שי"מ שמה שכתב הר"ב "סילוק וביאת האור" שמתכוון להוסיף עוד איזה דקות אחר תחילת השקיעה דמהיכי תיתי לומר כן דאם

סבר כשיטת הגאונים שמשמשקע החמה היינו עגולת השמש, הרי אין אחר עגולת השמש ולא כלום, אלא ודאי נתכוון לסוף השקיעה שכנראה היה נראה לו לפי החשבון שב-74 דק' נגמר כל האדמימות והלובן בא"י, ומסתמא שחישב תחילת השקיעה ממתי שמתחיל עגולת השמש לשקוע ולא כמו שחושבים בפשטות אף לשיטת ר"ת שהשקיעה מתחיל אחר שכבר נעלם עגולת השמש מהאופק וזה לוקח עוד כמעט שלש דק' בא"י בימים השווים כמו שכתב במהר"ם אלשקר (סי' צ"ו) ועוד נראה שסבר שמחמת ההרים הגבוהים בא"י נוסף עוד ארבע דק' על השבעים וארבע דק' ובזה חישב שבשבעים ושמונה דק' נקרא שקיעה שניה (לשיטתו שהמיל 24 דק') דהיינו כשנגמר כל האדמימות והלובן (ויותר מזה מעט) ועל זה האריך שמתחילת השקיעה השניה לא יעשו מלאכה משום בין השמשות דרבי יהודה, ולא יסמכו על רבי יוסי בזה.

ובזה מיושב ג"כ מה שכתב וזלה"ק: כי בשליש שעה משעות השוות אחר שקיעה האמיתית הוא ודאי לילה גם לר' יוסי בא"י בימים השווים כמ"ש בסמ"ג בהלכ' תרומה, וכו', עכלה"ק. דלכאורה הוא תמוה דהרי הסמ"ג סבר דשקיעה אמיתית הוא שקיעה שניה שהרי פסק לגמרי כר"ת. וכבר העיר בזה הגר"ח נאה, ואף שתירץ שם דאינו מביא ראיה אלא לענין כמה זמן הוא

ביהש"ש דר' יהודה ודר' יוסי, שהוא שלישי שעה, ולא לענין על איזה שקיעה מדברים, הא גופא ראייה שלא איירי כלל לענין מתי הוא השקיעה האמיתית לומר שהשקיעה האמיתית היא כשיטת הגאונים דא"כ הו"ל להר"ב לכה"פ לפרש דבריו שלא יטעו ללמוד לגמרי כהסמ"ג שסובר ששקיעה האמיתית הוא בסוף שקיעה כר"ת. אלא על כרחך שגם הר"ב איירי משקיעה שניה ובא רק להזהיר שיחמירו מבין השמשות דר' יהודה, ולא יסמכו על בין השמשות דר' יוסי.

ובזה ג"כ מיושב הערתו של הרב חיים יחיאל בארענשטיין, שכתב בקונטרס "שימת עין" שבסוף הספר "הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" של הרב מרדכי טייטלבוים (ורשה תרע"ג) שההערה שכתוב בסידור "שבמרחשוון של חדשי החכמה" וכו' הוא מתאים לנשף של 18 מעלות כשיטת ר"ת, ולא של 6 מעלות מה שהיה צריך להיות אם אנו מפרשים שסבר כשיטת הגאונים יעו"ש, ואם כן יותר נראה לפרש דבריו עד הסוגריים, שלא חזר בו הר"ב מעולם ועדיין סובר כשיטת ר"ת אלא שהזהיר משום דלא בקיאי וכו' שידליקו מתחילת הזמן של "שימשא אריש דיקלא", ולא יאוחר מסוף הזמן של שימשא אריש דיקלא, שהיא בסוף השקיעה, בתחילת הזמן של שקיעה שניה, ומעט קודם כדי להוסיף מחול על הקודש.

אלא שנראה שאחד העורכים, או המביאים לבית הדפוס, חשב בדבריו שמתכוון לשיטת הגאונים והוסיף את כל הסוגריים כאילו שהתכוון הר"ב לחזור בו לשיטת הגאונים וכתב את כל הדברים המופרכים בסוגריים כמו שהארכנו לעיל ומה שכתב הר"ב בתוך דבריו (לפני הסוגריים) שבקריאת שמע של ערבית ובמוצאי שבת קודש יחמירו עד שעה אחר השקיעה האמיתית (ברוסיא) ולפי ערך זה בא"י כארבעים דק' אחר השקיעה האמיתית לפי שאין אנו בקיאים בכוכבים נראה שהתכוון להחמיר עד שעתיים מהשקיעה בארץ ישראל לצאת את השיטה של ה' מילין דלדידיה הוי $(24 \times 5 = 120)$ שעתיים, וחישב 78 ועוד 40 שהוא כ-120, דלשיטתו שהמיל הוא 24 דק', זה הרי לא יתכן אלא אם ס"ל כמ"ד בפסחים שמעלוה"ש עד ציה"כ ה' מילין, שאז יוצא החשבון של 24 דק' למיל, ועיין בהגהות על שו"ע הרב (הוצאת קה"ת אות מ"ט) בהלכות פסח (סי' תנ"ט סעיף י'), והגם שאיתותב - השיטה של ה' מילין, והגמ' מביא שביחד עם מיל שהולכים לפני עלוה"ש ואחר ציה"כ הוא ה' מילין, אבל זה נשאר לגבי מהלך אדם ביום שיוצא שהמיל הוא 24 דק', וא"כ נראה שעכ"פ להחמיר חשש גם על שיטה זו (של ה' מילין) לצאת בודאי כל השיטות לכה"פ בדאורייתא ודו"ק.

ובזה מיושב ג"כ מיושב דאם באמת חזר בו הר"ב בעל התניא והשו"ע לעת זקנתו, להורות כשיטת הגאונים אף להקל והשיג שכל ימיו כשנהג כר"ת חילל את השבת ויוהכ"פ בכניסתם כמו שהעיד על עצמו בשו"ע הרב בסי' של"א, ושם גם הורה לרבים לעשות כן, למול ביום ו' עד ג' מילין ורביע אחר השקיעה מילת יום השישי, וכן בנוול בשבת עד ג' מילין ורביע אחר השקיעה, למול לשבת הבאה בעצם יום השבת קודש, היה צריך לעשות עצרת תשובה וזעקה גדולה ומרה, שישמע מתחילת העולם ועד סופו, ולהורות דרך תשובה לרבים, על שנכשלו בחייבי סקילה שוגגין ובחייבי כריתות שוגגין, הוא וכל ישראל עמו בדורו שעשו מלאכה בערש"ק, ל"ט מלאכות בכל שבת ושבת ואכילה ביוהכ"פ רח"ל, עד שחזר בו, והאיך לא נשמע מיד עם חזרתו, על דבר כזה, או מעין זה, שמסתבר שדבר כזה היה צריך להיות לו פרסום גדול.

ואדרבא אין שום קבלה אף לא בקהילות חב"ד, לא אצל נכדיו, שנהג כן להקל במוצש"ב"ק כהגאונים, ואדרבא יש תשו' מנכדו בדברי נחמיה ביו"ד סי' כ"ב שכתב וזלה"ק: ושמעתי אומרים שלא החמיר אדמו"ר נ"ע בעניין ביהש"מ"ש רק לעניין שבת אבל לא לגבי מילה, עכלה"ק. וא"כ ק"ו שלא סבר להקל לעניין מוצאי ש"ב"ק. וכן ידוע שהתורת-חסד מלובלין זצוק"ל שהיה מגדולי חסידי חב"ד

ובזה מיושב ג"כ קושיא עצומה דאם כמו שסוברים העולם שהר"ב בא בסידור לחזור בו משיטת ר"ת לשיטת הגאונים איך הוא מתחיל מיד לומר שאז הוא "שקיעה האמיתית", ואיך בין רגע הפך כושי עורו מ"השקיעה האמיתית" שפסק עליה בסי' רס"א ובסי' של"א לקולא לגמרי, בער"ש ולעניין מילה בשבת לשקיעה אמיתית חדשה, של שיטת הגאונים, בלא שינמק שום נימוק מדוע חזר בו, ולא מגלה שום גילוי שבא לחזור בו, ורק בסוף בסוגריים הוא מתחיל לנמק ולהזכיר שמתכוון לשיטת הגאונים, והרי היה צריך להתחיל ההיפך להביא בתחילה מה שכתוב בסוגריים באותיות מודגשות בלא שום סוגריים דהרי זהו העיקר ואח"כ להסיק שעל כן היהודים היושבים בארץ המישור ידליקו את הנר בעוד השמש זורח ושאז הוא שקיעה האמיתית וכו', אך לפי דברנו ניחא שודאי לא נתכוון כלל לשיטת הגאונים אלא בא להזהיר להדליק הנרות בעוד השמש זורח לפי שאין אנו בקיאים בשיעורא דרבנן כמו שכתב בהגהה בשו"ע הרב בסי' רס"א, ואח"כ הזהיר שלא יסמכו על ביהש"מ דרבי יוסי ויחמירו על ביהש"מ דרבי יהודה, ו"שקיעה האמיתית" דקאמר הוא אותה שקיעה שהיתה אמיתית בשו"ע בסי' רס"א ושל"א, דהיינו שקיעה שניה, וכל הסוגריים לא כתב הר"ב בעצמו אלא אחד שהבין כן בדבריו, ודו"ק.

השולחן" שכתב שרוב המאמרים הממוסגרים בשו"ע הר"ב הוכנסו ע"י העורכים, וא"כ ק"ו בסידור, שההשערה הזאת שהר"ב לא אמר, ולא כתב, אינה מופרכת, וזה הרבה יותר מסתבר מאשר לומר, שדברים כאלו יצאו מפיו, או מפי כתביו הקדושים אשר חוץ מאשר ברור כי היתה שכינה מדברת מתוך גרונו, ופי ה' דבר בו, הרי ידוע לכל העוסק בספריו שכל דבריו מעוינים ומבוררים ומבוססים היטיב בעמקות נפלאה ועצומה, והערה כזו מופרכת לא מסתבר שיצא ממנו כאשר שמענו כבר מהרבה ת"ח מופלגים הרגילים בלימוד שו"ע הר"ב וכו', ועכ"פ אם נתעקש שהר"ב כתב את הסוגריים הללו, הרי בודאי קשה לסמוך להקל על דברים שיסודם על דברים מופרכים, בדבר חמור כזה, שהוא נגד כל הראשונים והפוסקים הקדמונים, ונגד עצמו של שו"ע הר"ב בס"י רס"א ושל"א. (ועיי"ע בקובץ "אור ישראל" מאמר הרב יעקב גרשון ווייס מש"כ בענין הסוגריים)

יח. שגם המהר"ם אלשקר והש"ך כתבו דבריהם רק להחמיר ולא להקל

והאמת שגם המהר"ם אלשקר, והש"ך ביו"ד סי' רס"ו שהעתיקו, לא כתבו דבריהם להקל אלא להחמיר, כמו שמוכח מהשאלה והתשובה שם שאירי בתינוק שנולד אחרי תחילת השקיעה

בארה"ק ונקרא רבי "שניאור-זלמן" ע"ש, ואעפ"כ פסק (בסי' ט"ו) לגמרי כהמג"א אף לגבי מילה בשב"ק להקל כר"ת, ולא הזכיר אפי' את פסק הסידור, ולא שהוא נוטה ממנו, אע"כ שלא למדו כך פשט בדברי הסידור, רק כמו שכתבנו. והסוגריים כתב מי שכתב אך לא מקולמוסו של הר"ב יצא, וכמ"ש בס' דברי יציב ח"ז סי' ל"ב בשם הגרמ"ל מסטריזוב זצוק"ל נכד הרה"ק הדברי-חיים (בקונטרס ביהש"מ הנדפס בסו"ס ד"ח עמ"ס ב"מ) והביאו בשו"ת ים החכמה (ה'תשע"א עמ' ע"ב) וכתב עוד שם, וזתו"ד: ועיי"ע בשער הכולל בהקדמה אות ח' שאף שנדפס סידור הרב ג"פ בחיי הרב לא נדפס בו סדר הכנסת שבת ורק בשנת תקע"ו, ג' שנים אחרי פטירת הר"ב הוכנס זאת בסידור, ובפרט שאפי' בחיי רבינו הבעל-התניא מצינו בשער הכולל (פרק מ"ט אות ב') שהכנים הרה"ק המהרי"ל בעל "שארית יהודה" אחיו של הרה"ק רבינו הר"ב הערה בתוך הסידור הק' של אחיו בענין זמן ספיה"ע בליל הסדר ללא ידיעת אחיו, וכשראה זאת בעל התניא הקפיד עליו מאוד וכ"ש כאן שנדפסו אחר פטירתו בודאי יתכן שהוסיפו בה דברים. וגם כ"ק מרן האדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה כתב במכתבו שמשאיר לאחרים ליישב התמיהות בזה הסוגריים. ועד עתה לא נמצאו האחרים האלו.

ועיי"ע בהקדמת הגר"ח נאה ל"קונטרס

מדמין, שאנו אומדין וסבורין, ואומדין מאומד לבינו להחמיר, נעשה מעשה להקל אפילו לענין שבת, וגו', עכלה"ק. חזינן דאפילו האמוראים כשהיו מחמירים מאומד דעתם לא היו סומכין על עצמן להקל, וא"כ גם בנידון דידן, מאן יימר דהמהר"ם אלשקר סמך על סברתו להקל, ומכיון שלא פירש בדבריו שום הוראה ברורה להקל, הרי מסתבר שאפשר לסמוך עליו ועל הש"ך רק על מה שפירשו להדיא להחמיר ולא להקל.

היוצא מכל הנ"ל דאין לנו על מי לסמוך להקל בזה במוצשב"ק ויוהכ"פ וקר"ש של ערבית, וכן במילי דרבנן, ואפי' אי הוי "ספיקא דדינא" הרי "ספיקא דאורייתא לחומרא" – הוא "פסק הלכה" ולא "חומרא" בעלמא, ורק יש מחלוקת אי הוי מ"דאורייתא לחומרא" או "מדרבנן לחומרא", אבל ודאי ההלכה הוא כך ש"לחומרא", וכבר כתב ברבינו יונה שעיקר היראה ליזהר מהספיקות,

וכן אמר לנו הגר"ח קניבסקי שליט"א כשדברנו אתו על ענין הנ"ל שבודאי צריך ליזהר בדעת המשנ"ב, ועכ"פ כל זמן שהוא ספיקא צריך ליזהר,

וכן דברנו בענין הנ"ל עם הרה"ג ר' מרדכי גרוס שליט"א ואמר לנו שכבר דיברו אתו בענין זה והסכים

וקודם ציאה"כ, ודן אם אפשר למולו ביום השישי כדעת ר"ת או ביום ראשון משום ספק נולד בשבת, ומסיק למולו ביום ראשון משום נולד ביהש"מ"ש דער"ש, ולא כתב שאם נולד אחר ג' רבעי מיל מהתחלת השקיעה, ימול בשבת, ואם כן מנין לנו שסבר להקל כנגד ר"ת והרמב"ן וכל הראשונים והשו"ע דאזלי כוותיה, שמא רק להחמיר – החמיר כשיטת הגאונים, להחשיב לביהש"מ"ש מתחילת השקיעה ולמול ביום ראשון, אבל לענין מוצשב"ק וכו' או נולד לאחר ג' רבעי מיל מהתחלת השקיעה שמא סבר ג"כ שצריך להחמיר כר"ת וסייעתו, והגם שממשמעות כל התשובה משמע ששיטת ר"ת דחוי אצלו בשתי ידיים במאה עוכלי בעוכלא, אבל זה הרי ברור שער שגילה רז זה שהגאונים חולקים על ר"ת היה המנהג להחמיר כר"ת ושמא לא הורה להקל ולשנות המנהג, ורק אח"כ שנתפרסם חומרתו וסברתו באו מעצמם גם לידי קולא, ועכ"פ לענין חילול שבת ודאי צריך להיות מילתא דברירא שפסק כן לקולא, וא"א להסתמך ע"ז שדחה את סברת ר"ת בשתי ידיים, כמו שמצאנו בגמרא (גיטין יט.) שבעיא מיניה ר"ל מר' יוחנן וכו' כתב עליון כתב או אינו כתב, א"ל אינו כתב, א"ל והלא לימדתנו רבינו כתב עליון כתב לענין שבת, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ופירש"י שם (בד"ה וכי) וזלה"ק: וכי מפני שאנו

להדברים הנ"ל שלדברי המשנ"ב בדעת הגר"א צריכים להחמיר כנ"ל.

"עשה מלאכה עד ג' רבעי מיל" וגו'. ודו"ק.

ובודאי אם היה אפשר דרא והיו מפסיקים להדפיס ב"לוחות-השנה" את הזמן הראשון של מוצש"ב" וידפיסו רק הזמן של "ר"ת במעלות" היה בזה תיקון גדול, ומניעת מכשול הרבים בדבר שהוא אסור מדאורייתא, או עכ"פ "ספיקא דאורייתא לחומרא", ובפרט שהב"ח בסי' רס"א כתב שנהגו להקל כר"ת בער"ש, והמג"א בסי' של"א, ושו"ע הר"ב סי' של"א באו"ח כתבו שכך הוא המנהג לעשות מלאכה עד כמעט שעה לאחר השקיעה בער"ש וב"כ החת"ס (בשו"ת או"ח סי' פ'), יעו"ש שהביא שכך פסק בשם רבו ר' נתן אדלר אף להקל לענין מילה. – ממש כדברי המג"א סי' של"א למול תינוק שנולד עד ביהש"מ דר"ת בער"ש – ביום ו'. ונולד בשב"ק עד ביהש"מ דר"ת – ימול בשב"ק, והמג"א והשו"ע הרב והחת"ס אף העידו על עצמם שפעמים שהם עושים מלאכה אחר השקיעה כמעט שעה או ג' רבעי שעה יעו"ש בדבריהם. ובחת"ס נראה דחסר המילה "אחר השקיעה" ונכתב שם רק "קודם ציאה"כ" אבל מוכח משם שמתכוון להעתיק את דעת המג"א, שזהו המכוון במג"א, וכמו שפי' ביתר הרחבה בשו"ע הרב, וא"כ כנראה היצ"ל "שעה או ג' רבעי שעה אחר תחילת השקיעה, קודם ציאה"כ". וכן מוכח ממ"ש שם בסוף

וא"כ היאך נקל אנחנו במוצש"ב לעשות מלאכה, ולאכול במוצאי יוהכ"פ בזמן שנהגו הם לעשות מלאכה בערש"ק, ולאכול בו בערב יוהכ"פ, שמוכח מזה שהם החשיבו הזמן הזה לודאי יום, והרי אנו כמוציאים לעז ח"ו על גדולי הפוסקים הללו, ועל אנשי דורם, שבודאי היה שם לכ"א מאתנו איזה סבא, או רבי, לכ"א מראש השולשלתא קדישא דיליה, שג"כ נהג לעשות מלאכה בער"ש ולאכול בעיוהכ"פ אחר תחילת השקיעה, וא"כ הרי בודאי משום כבודם של הללו ראוי לכה"פ להחמיר במוצש"ב כר"ת ובער"ש כהגאונים, דאז ממנ"פ חד מינייהו מדינא וחד מינייהו חומרא, וזה שמחמירים יותר, במוצש"ב וכו', עדיין אין זה הוצאת לעז, אבל כשמקילים במוצש"ב וכו' הרי"ז זלזול בכבודם של הקדמונים, כאילו שהם חיללו שבת ויוהכ"פ בער"ש ובעיוהכ"פ, כשעשו מלאכה ואכלו אחר תחילת השקיעה.

יט. שלענין מילה יש מקום להחמיר כהגאונים גם לדעת המג"א

ולענין מילה בזמנינו יש לציין שהביא המג"א בשם רדב"ז דלפי המנהג במדינתו שלא לעשות מלאכה מתחילת השקיעה בער"ש (משום תוספת שבת

כמ"ש בשו"ע סי' רס"א בשם הרמב"ן ועוד ראשונים, וכן פי' במחצית השקל (שם) יש צד שיחמירו גם לענין מילה מאותו זמן שאין עושין מלאכה, אך כתב שבמדינותינו פעמים שאין מקבלין שבת ועושין מלאכה עד "רבע שעה קודם ציאה"כ של ר"ת" כמ"ש סי' רס"א (שם) מבואר שאינו חובה לקבל תוספת שבת את כל הזמן מתחילת השקיעה רק אם ירצה יכול לעשות כולו תוספת או מקצתו, יעו"ש) א"כ ה"ה לענין מילה יש לסמוך ע"ז למולו בשבת (לתינוק שנולד בשבת קודם רבע שעה לציאה"כ של ר"ת, וה"ה לנולד בער"ש למולו ביום ו' כמ"ש שם בתחילת דבריו, וזלה"ק: ואם נולד קודם לכן מוהל ביום ו' דהא אפי' לענין מלאכה דהוי איסור סקילה פסקינן הכי כמ"ש"ל, דהא כל גדולי הפוסקים סוברים כן. [וע"כ חלק מלה"ק של המג"א]). וכדבריו כתב גם בשו"ע הרב סי' של"א. והחת"ס, וא"כ כהיום הזה שהמנהג להחמיר בער"ש כהגאונים יתכן דלפי"ז יש מקום להחמיר גם לענין מילה כהגאונים לדון כביהש"מ מתחילת השקיעה אף לדעת המג"א (הגם שהרדב"ז סבר להלכה דעדיין הוי יום, ורק למעשה לא רצה לסמוך על דעתו בזה משום שכבר היו מקבלים תוספת שבת מבעוד יום, וגם במחצית – השקל העיר על המגן – אברהם בזה, מש"ך יורה דעה סי' קצ"ו, ששם משמע שבשביל תוספת שבת עדיין אינו נחשב ללילה או לספק לילה, יעו"ש) ולצאת בזה גם מ"ש הש"ך

ביו"ד סי' רס"ו ומהר"ם אלשקר סי' צ"ו, לחוש שמא כך הוא שיטת הגאונים וכמה מן הראשונים שביהש"מ מתחיל מתחילת השקיעה – לחומרא, וכן לצאת שיטת המרדכי שבין השמשות מתחיל מתחילת השקיעה כל הזמן של ד' (או ה') מילין ולפי מש"כ לעיל (אות י"ב) גם רב ניסים גאון ור' אברהם בן הרמב"ם שהביא המהר"ם אלשקר יתכן דסבירא ליה כוותיה. (ואפשר ג"כ לחשוש לחשש ה"בית דוד" (או"ח סי' קכ"ו) שכתב שיש חשש שמא יטעו ולא יכוונו בין נולד קודם השקיעה הב' לנולד אחר השקיעה הב', ע"כ החמירו לגבי מילה מתחילת השקיעה, הגם שיש לדון בזמננו שכולם מסתכלים בלוחות ובשעונים שלכא' חשש זה רחוק ביותר).

אבל ודאי שאין להקל בתינוק שנולד בערש"ק לאחר השקיעה וצאת הכוכבים ד"שיטת הגאונים", קודם 72 דק' (במעלות) – למולו בשבת ח"ו, מכיוון שתינוק זה היה צריך לשיטת ר"ת, למולו ביום השישי (אם נולד קודם 58 וחצי דק' אחר השקיעה) ואם רוצים להחמיר ולחוש שלשיטת הגאונים הוא לילה או ביהש"מ"ש, צריך לזהר שלא יהא חומרא זו קולא – לחלל שבת החמורה, למול מילה שלא בזמנה בעצם יום השבת קודש לפי שיטת ר"ת שעיקר ההלכה כמותו כמו שנתברר עד כאן, וכבר כתבנו לעיל שגם הש"ך והמהר"ם אלשקר שהם עיקר ויסוד חידוש שיטת

הגאונים לא כתבו בפירוש שבאופן כזה ימול בשבת, ושמא גם הם חששו שלא להקל כנגד שיטת ר"ת וסיעתו, ורק חששו להחמיר כשיטת הגאונים שלא למול ביום השישי, בתינוק שנולד לאחר תחילת השקיעה, אבל לא ביררו דעתם שבנולד אחר ציאה"כ דשיטת הגאונים ימול בשבת.

כ. שלענין מלאכה בער"ש יש מקום להחמיר מזמן היראים

ולענין מלאכה בער"ש יש מקום להחמיר כמ"ש המשנ"ב בשם "המנחת-כהן" מג' רבעי מיל קודם שיש איזה כוכבים דאין אנו בקיאים בין גדולים לבינונים, ועוד יותר הרי כתב המשנ"ב בשם הפוסקים להחמיר ג"כ כהיראים, לכתחילה (ועוד כמה דק' יותר משום תוספת-שבת) וגם לדעת המחבר הרי כל הזמן הזה של מתחילת השקיעה הוא נתון למי שרוצה לקיים בו מצות "תוספת שבת" כמ"ש בס"י רס"א. אבל להקל ע"ה זה במוצש"ב קודם זמן ר"ת לכאורה זה נראה כחוכא ואיטלולא, דבער"ש מחמירים על שיטה יחידאה, ובמוצש"ב ק' מזלזלים בכ"כ הרבה ראשונים ואחרונים ופוסקים עד שאין חוששין לשיטתם אפי' להחמיר.

כא. ראייה מהראשונים לשיטת 72 דק' במעלות

ולסיום נכתוב "ישוב נאה" על אחד

הקושיות בסוגיא חמורה זו, על מה ש"הראשונים רבני צרפת" והם: ר"ת בספר הישר, והמדרכי, והרא"ש (במס' תענית) ותוס' הרא"ש (ברכות ב.), רש"י (בריש ברכות לגבי עלוה"ש), ותוס' (ותוס' רי"ד כתבו "ה' מילין", ואילו ר"ת (בפירוש הסוגיא של שבת, דאיירי בא"י כמ"ש הגר"א ועוד), וכל רבני ספרד וא"י והם: הריטב"א, הרשב"א, הר"ן והרמב"ן כתבו ד' מילין, דלכאוו' בגמ' פסחים צד. הוי תיובתא למ"ד "ה' מילין" (ובשנות אליהו (פ"א דברכות ד"ה "רשב"ג אומר") כתב מכח קושיא זו דצריך לגרוס בתוס' "ד' מילין" וכ"כ בדרישה בדברי הרא"ש המובא בב"י סי' רס"א, לגרוס ד' מילין) ונראה ליישב דמכיון דלפי "המעלות" בצרפת, מה שבא"י 72 דק' הוא שם בערך 90 דק' א"כ שפיר כתבו רבני צרפת להלכה ולמעשה ה' מילין, (שהוא לפי שיעור 18 דק' למיל 90 דק'), מפני שבמציאות ראו שמסתלק האדמימות והכסיף התחתון והעליון ב-90 דק' בערך בימים השונים, משא"כ במדינות ספרד (הגם שבצפון ספרד מסתלק יותר מאוחר מ-72 דק' בימים השונים. אך יתכן שמכיון שלא מתאחר מיל שלם אלא רק כמה דקות ומכיון שלא היו מסתכלים רק בסימנים דהכסיף וכוכבים ולא בשיעור המילין או בשעונים, א"כ זה לא היה נפק"מ, ולא היו צריכים לכתוב על כך בפירוש ודו"ק). ובארץ ישראל שבמציאות מסתלק האדמימות וכו' בימים השונים בד' מילין, דהיינו 72 דק', ע"כ

כתבו הזמן כמ"ש בגמ' להלכה ולמעשה בד' מילין.

ואם תירוץ זה נכון הרי זה גם ראיה ברורה שצריך להסתכל לפי המציאות והמעלות (כמו ששמע מדברי הרב בעל התניא בסידור, ומדברי הגר"א בסי"א בשו"ע אורח חיים. וכמו ששמע מתוס' שבת לה. שהזמן של סילוק האדמימות והכסיף קובע יותר מהזמן של הילוך ד' מילין, שהקשה בתוס' – ונחזי אנן שילך אדם בינוני מתחילת השקיעה ד' מילין, ותירץ דמספקא לן מאי אדם בינוני, על כן הסיק שהסימן של הכסיף הוא המובהק ביותר. וכן הא דרבא הוי דאוי למערב (שבת לה.) לראות אם יש אדמימות שיוכל עוד לעשות מלאכה כרב יוסף כמו שכתב הרשב"א, הרי ודאי אף בימים שהאריך האדמימות יותר מ-60 דק' היה עושה מלאכה (שהרי לא הסתכל על סימן אחר) אע"פ שכבר עבר הזמן על פי חשבון המילין,

וגם יתכן דע"כ נתן השו"ע בסי"א רס"א את הזמן של ג' מילין ורביע שמותר לעשות מלאכה בער"ש, מפני שאין שום פעם שמקדים בא"י קודם 58 וחצי דקות משקיעת המישור, משא"כ במוצש"ב"ק מכיון שיש פעמים שמאריך יותר מד' מילין בא"י ע"כ נתן את הסימן של ג' כוכבים קטנים (במערב) שבאמת שבימים שההכספה מאחרת גם הכוכבים הקטנים מאחרים לצאת,

וצריך באמת לחכות יותר מד' מילין, ומסתבר שכשלא היו שעונים מדויקים נפוצים היו מסתכלים רק על הסימנים דהכסיף וכוכבים, וא"כ נהגו באמת לחכות עד סוף הזמן דהכסיף אלא שאולי לא ידעו שהוא אחר הזמן של ד' מילין מפני חוסר השעונים המדויקים שיש בזמנינו.

וכן הסברא נותנת שזמני יום ולילה תלויים באור וחושך כמו שכתוב (בראשית א' ה') "ויקרא וכו' לאור יום ולחשך קרא לילה", וגם שבסוגיא דשבת דאיירי להדיא לגבי זמני יום ולילה ובין השמשות הביא הסימנים ד"הכסיף" ו"כוכבים" מה שאין כן הסימן של "ד' מילין" לא נכתב רק בסוגיא דפסחים (צד.) דלא איירי לענין שבת וכו', ועכצ"ל דאיירי רק בימים השונים בארץ ישראל, וכדמשמע שהגמ' שם (פסחים צג:) איירי בימי ניסן בארץ-ישראל, דהרי איירי לגבי דרך רחוקה לענין הקרבת הפסח בירושלים. וכ"כ שם ברש"י להדיא בד"ה כמה מהלך אדם, וזל"ה"ק: אדם בינוני וביום בינוני דתקופת ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין, עכ"ל"ה"ק. וע"ז קאמר בהמשך הגמ' שם מעלוה"ש עד הנה"ח חמישה מילין, ומשקיעה"ח עד ציאה"כ חמישה מילין. ואח"כ באותו הלשון הביא ברייתא דר' יהודה כמה מהלך אדם בינוני ביום וכו' משקיעה"ח עד ציאה"כ ד' מילין, (ואותו הכרח שהיה לרש"י לפרש שלגבי היום מנה"ח עד שקיעה"ח איירי רק מזמן

מסוים בשנה בימים השוים משום דבכל יום משתנה השעות, כמו"כ לגבי מעלוה"ש עד הנה"ח ומשקיה"ח עד ציאה"כ מכיון שמשתנה כל יום, ע"כ מוכרחים לומר שמדברים רק ביום אחד בשנה בימים השוים, וכמו שלגבי היום פירש"י דהוא דווקא בימים השוים בניסן ותשרי, כמו"כ הוא גם לגבי מעלוה"ש עד הנה"ח, ומשקיה"ח עד ציאה"כ). א"כ מוכח להדיא מרש"י דכל הגמרא איירי רק בימים השוים בימי ניסן ותשרי בא"י, אבל בימים שאינם שוים הוא תלוי בזמן דהכסיף וכוכבים כדאיתא בשבת לד: לה, וכ"כ להדיא בביאור הגר"א או"ח סי' רס"א, עיי"ש.

ודוגמא לזה מצינו בתורה (שמות כ"א, לה) דכתוב ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון, עיי"ש ברש"י שהביא המשנה והגמ' (ב"ק ל"ד) שאיירי בשוים, בשור שזה מאתים שנגח לשווה מאתים, ומן השוין אתה למד לשאינן שוין. וא"כ חזינן דמקרא מלא דבר הכתוב, והוא רק דוגמא – דאיירי לגבי שוין, ולמדוין לשאינן שוין דאז לא אמרינן שחוצים את החי ואת המת, דא"כ נמצא פעמים שהמזיק משתכר הרבה או הניזק נוטל הרבה, כמו"כ כאן אע"פ שאמרו חז"ל בפסחים ד' מילין הוא רק בימים השוים. אבל בזמן אחר סברא הוא דעיקר הקובע הוא הסימנים דהכסיף וכוכבים כמו דאיתא בשבת לד: לה, ואם אנו יכולים לומר נגד מקרא מלא שסברא הוא שבשאינן

שוים אין חוצים את החי ואת המת. כ"ש שאנו יכולים לומר כן כלפי מאחז"ל בפסחים ש"משקיעה"ח עד ציאה"כ הוא ד' מילין שהוא רק בימים השוים, וכמ"ש רש"י שם, ודו"ק. דהיינו שבמקום או בזמן שלפי חישוב 72 דק' במעלות מאריך יותר או פחות מ"ד' מילין הרי זה הזמן הנכון, כמו שאנו רואים שלמעשה נקטו הראשונים בצרפת הזמן של "ה' מילין" שהוא כד' מילין בארץ ישראל לפי המעלות והמציאות, ולא משום שפסקו כמאן דאמר ה' מילין בגמרא, דהרי איתותב, וא"כ ברור שזהו הזמן הנכון 72 דקות במעלות, ויעוי"ע בספר "אור מאיר" שהביא הרבה ראיות לשיטה זו.

כב. סוף דבר

הנה מפורש יוצא שלשיטת ר"ת וסיעתו בין הגמ' (פסחים ב.) "דקיי"ל דעד ציה"כ יממא הוא" נשאר להלכה, בין הגמ' (פסחים צד.) "דמהשקיעה עד צאת הכוכבים ד' מילין" נשאר להלכה, וכן הגמ' בשבת (לד: לה.) הוא כפשוטו, עד שמסתלק כל האדמימות מהמערב כדמשמע פשטות הפשט בגמ', וכפי שתואם עם המציאות שער ד' מילין הוא גמר סילוק האדמימות עם הלובן שזהו בהכסיף העליון המבואר בגמ', משא"כ לשיטת המרדכי צ"ל דהגמ' בשבת (לד: לה.) אינה להלכה. ולשיטת הגאונים צ"ל דהגמ' בפסחים צד. שמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא ד' מילין אינה

הרי לפי שיטת ר"ת לא נדחה שום גמרא מההלכה, ולפי האחרים הרי ממה נפשך צריך לדחות אחד מן הגמרות,

א"כ נתברר שזהו השיטה היותר מסתברת מצד המציאות, ומצד הסברא, ומצד זה שכך פסקו רוב הראשונים וכל גדולי הפוסקים הקדמונים, חוץ ממה שכבר הוכחנו שאין ברור כלל שהגאונים אמרו שיטה זו והוא נתון בפלוגתא בין הרשב"א ותוס' הרא"ש והארחות חיים לבין המהר"ם אלשקר, וגם על המהר"ם אלשקר חלקו כבר בדורו, הרדב"ז והמהרי"ף (הביאו החיד"א בברכי יוסף באו"ח סי' רס"א) וסברו שאין ראיות מכל תשו' הגאונים שהביא, שהגאונים חולקים על ר"ת, וגם יש לנו לכה"פ גאון אחד, שהוא "רב סעדיה גאון" שכתב ברור כדעת ר"ת, באופן שא"א לדחותו בשום פנים (עי' לעיל אות יז), ועוד עדותן של ראשונים על הגאונים בכללות, ועל רב האי גאון שסבר כר"ת, וא"כ אפי' אם נמצא שיש בזה פלוגתא בין הגאונים, הרי הכריעו הראשונים רובם ככולם, או כולם ממש, שהם בתראי, כדעת אלו הגאונים שסוברים כר"ת, ומה נאמר אנן אבתריהו, וגם המשנה ברורה בדעת הגר"א סובר שאם רואים במציאות שהאדמימות נמשכת, אזי נמשך הזמן של היום, וגם על מ"ש בסידור הר"ב בסוגריים, כבר הוכחנו (לעיל אות י"ז) שהוא שטר "פרוע במיגו דמזויף" ושמתיחיל דבריו

להלכה, כמו שכתב הגר"א, או שרבי יהודה חזר בו כמו שכתב המהר"ם אלשקר, וגם הגמ' בשבת (לד: לה.) צריך לדחוק שאירי למזרח למסקנא, כדמשמע במהר"ם לובלין בעצמו שנדחק לפרש כן שבאמת מקום סילוק האדמימות והכסיף התחתון והעליון הוא במזרח אלא שאם יש איזה סיבה שאין רואים האדמימות במזרח מחמת עננים וכדומה על כן אמר לו רבא שיסתכל למערב אם יש שם אדמימות גדולה שמאדים המזרח, שהוא קצת קשה דהרי אביי הוי דאוי למזרח, מסתבר דהיה לו מה לראות, ואעפ"כ גער בו רבא ואמר לו מי סברת וגו', ולא משמע שהיה איזה סיבה צדדית – שבדיוק היה מוסתר המזרח, אלא שאביי היה סובר שזהו המקום הנכון להסתכל מצד ההלכה, שזה תואם עם שיטת הגאונים, ואמר לו רבא שהמקום הנכון להסתכל מצד ההלכה הוא למערב, ששם צריך להסתלק האדמימות לגמרי והכסיף התחתון והעליון שהוא תואם עם שיטת ר"ת. או שצריך לדחוק ולפרש "לשיטת הגאונים" דמסתכלים למערב רק באדמימות החזקה, שיש רק דקה וחצי אחר תחילת השקיעה ולא על כל האדמימות הנמשכת עד שישים דקות וא"כ מובן מאוד מדוע הכרעת רוב הפוסקים כר"ת, משום שעל זה נאמר "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" (תהילים י"ט י') וכמו ששמענו פעם לפרש, שאם רוצים לדעת אם זה אמת, אזי בודקים אם צדקו יחדיו, וכאן

(שקודם הסוגריים) אין שום ראיה שהוא מחמיר על שיטת הגאונים וכ"ש שלא להקל ח"ו, וגם בשער הכולל (פט"ז אות ג', מתלמיד "הצמח-צדק") שכבר הביא את הר"ב בסידור כמו שהוא, כתב רק להחמיר כהגאונים, ולא להקל, וגם לא מצאנו אחד מן הגאונים או הראשונים שהביא המהר"ם אלשקר שאומר שיטה זו בצורה ברורה, שאין לה שום דחיה, שג' רבעי מיל אחר שקיעת עגולת השמש הוא לילה או צאה"ב, שנוכל לומר "כזה ראה וקדש" לפסוק כשיטה זו, או לישיב המנהג, אפילו בדוחק, שנוכל לומר, כמוהו אנו פוסקים, ועליו אנו נסמכים ונשענים, משא"כ שיטת ר"ת והרמב"ן, והרא"ש, והרשב"א, והריטב"א, והר"ן, ועוד, נאמר בפירוש ובאורך נפלא בלא שום פקפוק, באופן שאי אפשר לערער ולהרהר אחריהם, וגם החוש בסילוק האדמימות והכסף, בצד המערב, מעיד כמותם, וגם הכוכבים באופק המערבי, לא נראים קודם סוף הזמן של ד' מילין, והם הבינונים, ואחריהם יוצאים עוד בינונים וקטנים, א"כ פשוט שעיקר ההלכה

כר"ת וסיעתו, ושיטת הגאונים אפשר לנקוט לחומרא (לחוש שמא כך הוא שיטת חלק מהגאונים או חלק מהראשונים) אבל לא לקולא, כמו שהש"ך ביורה דעה סימן רס"ו והמהר"ם אלשקר בעצמם שהם אבי אבות שיטת הגאונים פסקו הלכה כמותם רק לחומרא ולא לקולא.

ונקודה שישמעו כל ישראל ויחזרו כולם שלא לעשות ל"ט מלאכות בשבת ויו"ט, ויזהרו להתענות ביוהכ"פ עד לזמן ר"ת, "72 דק' במעלות" (שלא להכנס לחשש איסור סקילה וכרת ח"ו), והמוסיף יוסיף כמ"ש בפוסקים עוד איזה דק' בשביל "תוספת שב"ק" עד שיהיו כוכבים קטנים רצופים, וכמ"ש בב"י על הטור (סי' רצ"ג), וכלשון השו"ע (סי' רצ"ג סעיף ב') "עד שיצא הספק מלבנו" ויקוים בנו מאמר חז"ל (שבת קיח:) אמר ר' יוחנן משום רשב"י אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, אמן.

תשובת הגאונים

רב שרירא גאון ורב האי גאון

המקורית

תשובת הגאונים המקורית, היא מקור "שיטת הגאונים" בדין בין השמשות ולילה, וקטעים ממנה נדפסו לראשונה בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' צ"ו) בד"ה עוד כתבו רב שרירא גאון ורבינו האי גאון בתשובה אחרת.

תשובה זו נתגלתה בשלמותה בגניזה הקהירית, ונמצאת כיום בספריית קעמברידג' שבאנגליה, (מספרה T.S. G2 103), נדפסה לראשונה בספר גנזי קדם (חלק ה' סי' ו').

[צירפנו כאן גם את העתקת המהר"ם אלשקר, עם השוואה לתשובה המקורית]

וזה לשונם הקדוש:

וששאלתם

לפרש לכם הא דתנו רבנן [שבת ל"ד:] בין השמשות מן היום ומן הלילה עד סוף פירקא, כך פירושא, יש בו מן היום ויש בו מן הלילה, וכיון שאין ידוע אי זו עונה ממנה היא מן היום, ואי זו עונה היא מן הלילה, נמצא ספק כולו מן היום וספק כולו מן הלילה, ומטילין אותו לחומרו לשני הימים, מקום שיש חומר כשחושבין אותו מן היום היוצא חושבין אותו מן היוצא, ומקום שיש חומר כשחושבין אותו מן [הבא, חושבין אותו מן] הבא, זה הוא משפט בין השמשות,

ואי זה הוא בין השמשות שאמרו בו כאן שלש חלוקות, אחת מהן דברי רבי יהודה משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון זה הוא לילה, תלת מילי קאמר רבי יהודה, משתשקע החמה כל זמן שפני מערב מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון, ופירושו שנשתנה האור בארץ ובקרוב לה והכסיף, ועדאין האור בשמים לא נשתנה ולא הכסיף, ואף על פי שאין המערב אדמדום¹, ושלישי הכסיף העליון והשוה

---

¹ עיין רש"י (ויקרא י"ג מ"ט) שפי' אדמדום אדום שבאדומים, אך באבן עזרא (שם) הביא ב' שיטות בזה שיש אומרים שהוא מורה על חיסרון דהיינו אדמימות חלשה, ולכאוי' יש להביא ראיה שאדום הוא כצבע העדשים ממה שכתוב בתורה מן האדום האדום הזה (בראשית כ"ה ל') [וצבע העדשים הוא קרוב למה שנקרא "כתום" בימינו], וא"כ גם לפי' רש"י מה שיותר אדום מצבע העדשים כבר יכול ליקרות אדום שבאדומים, ודו"ק. וגם בגמ' כתוב כז"מ

לתחתון, שאף כלפי הרקיע נשתנה האור והכסיף לחשוך, וכשנשתנו התחתון והעליון שניהם, הרי ביאר ר' יהודה כי הוא לילה, ומשתשקע החמה כל זמן שהמערב מאדים קאמר ביה איזה הוא בין השמשות, הא כשנסתלק אדמדומית לילה, וקאמר אם הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, ואותו העת נסתלקה אדמדומית, וזה הוא שאמרנו האדי גופא קשיא, אמרת איזה הוא בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הא הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זה הוא לילה, והדר תאני הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות.

ונאמרו בה משום רבי יהודה שני טעמים, ראבא אמר שתי מעלות נתן רבי יהודה, אחת לבין השמשות, ואחת ללילה, והכי קאמר, תחילת בין השמשות משתשקע החמה ומאריך והולך כל זמן שפני מערב מאדימין וגם כשתסור אדמדימותן ויכסיף התחתון כל זמן שלא הכסיף העליון, וכשיכסיף העליון מתחיל הלילה, וזו היא שאמרנו אמר ראבא אמר רב יהודה אמר שמואל כרוך ותני איזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין והכסיף התחתון ולא הכסיף העליון נמי בין השמשות, ומשהכסיף העליון והשוה לתחתון זה הוא לילה.

ורב יוסף אמר כי שלש מעלות נתן ר' יהודה, אחת לסוף היום, ואחת לבין השמשות, ואחת לתחילת הלילה, והכי קאמר, אל תחשוב כי משתשקע החמה ולא תראה, מאותו מקום שלם היום, אילא כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא, אבל משתסור אדמדימותה, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זה הוא בין השמשות, המטילין אותו לחומרו, עד שיכסיף העליון וישווה לתחתון, ומשיכסיף אף

העתקת המהר"ם אלאשקר

_____ חלוקת

רבה ורב יוסף משתשקע החמה
ולא תראה אפילו על ראשי

המשך תשובת הגאונים המקורית

העליון זה הוא לילה, נמצאת חלוקת

ראבא ורב יוסף משתשקע החמה
ולא תראה אפילו על ראשי

שפה"מ מאדימין ולא כתב אדמדומין, ועוד שהרי בהמשך דבריהם כתוב עוד ב' פעמים המערב מאדימין ולא כתוב אדמדומין וכן עוד ב' פעמים המערב מאדים ולא כתוב המערב אדמדום, א"כ עכצ"ל דלאו דוקא, ויתכן שזה היה שיגרא דלישנא של הלשון הקודש המדוברת בימי הגאונים. ועיין עוד בפתחי תשובה יו"ד סי' קפ"ה ס"ק ב' שהביא תשובה מהחת"ס יו"ד סי' קמ"ט וזלה"ק: באשת חבר וכו' כמראה אדמדום ושאלה לחכם וטיהר וגו' עכ"ל משמע ג"כ שהוא אדמימות חלשה שהרי טיהר וכן משמע בתשו' חת"ס יו"ד סי' רנ"ו עיי"ש. ועכ"פ חזינן שכן הוא לשון בני אדם שקוראים לאדמימות חלשה אדמדום.

❧ לעשות את השבת לדרתם ברית עולם ❧

דקלים

כל זמן שפני מזרח שהוא המערב
מאדימין עד שיכסיף התחתון לרב
יוסף מן היום, לראבה מבין השמשות,
ונתנו שיעור לעונות הללו ממהלך
אדם, דאמרינן ואזדו לטעמייהו
דאיתמר שיעור בין השמשות בכמה,
ראבה אמר רב יהודה אמר שמואל
שלשה חלקי מיל, ופירשנוהו שלשה
חלקים מארבע, רב יוסף אמר רב
יהודה אמר שמואל שני חלקי מיל,
ופירשנוהו שנים משלשה, נמצא
בין זה לזה אחד משנים עשר במיל,
והמיל האמור בדברי חכמים שיעורו
אלפיים אמה, נמצא בין ראבה
לרב יוסף שיעור מהלך קס"ז אמה,
והוא משתשקע החמה כל זמן
שהמערב מאדים, ורב יוסף

דקלים

כל זמן שפני מזרח _____
מאדימין עד שיכסיף התחתון לרב
יוסף מן היום, ולרבה בין השמשות,
ונתנו שיעור לעונות הללו ממהלך
אדם _____ ואזדו לטעמייהו
דאיתמר שיעור בין השמשות _____
רבה אמר _____
שלשה חלקי מיל _____
_____ ורב יוסף אמר _____
_____ שני חלקים _____
_____ נמצא _____
בין זה לזה אחד מי"ב במיל
והמיל _____
אלפים אמה, נמצא בין רבה
לרב יוסף שיעור מהלך קס"ז אמה
והוא משתשקע החמה כל זמן
שפני מזרח מאדימין

המשך תשובת הגאונים המקורית

קא מסתייעא דר' יהודה קא יאהיב שיעורא ליום אחר שקיעת החמה, מדקאמרינן
בלא פלוגתא, אמר רב יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום, שנים בין השמשות,
שלשה לילה, ותניא נמי הכי ואמר רבי יוסי בר ר' אבון ובאותן

המשך תשובת הגאונים המקורית

כוכבים שאין נראין ביום, אילא מיהו
לענין שבת ראבה קא מחמר, והא
מילתא איסורא ודאורייתא היא,
וחילופא בחלתא _____

המשך העתקת המהר"ם אלאשקר

ומיהו
לענין שבת רבה קא מחמיר והא
מילתא איסורא דאורייתא הוא.

המשך תשובת הגאונים המקורית

ופרשינן בתר הכין כי פני המזרח מאדימין דאמרינן הוא המערב, והן הפנים המאדימין את המזרח וסימניך כוותא, אלה דברי ר' יהודה, והוא אחת משלש חלוקות שהזכרנו בבין השמשות. חלוקה שנית דברי רבי נחמיה שאמר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל, בינו ובין דר' יהודה אליבא דרב יוסף כדי מהלך של"ג אמה ושליש, שזה אמר חצי מיל, שהן אלף, וזה אמר שני חלקי מיל, שהן אלף של"ג [אמה] ושליש, ואליבא דראבה דאמר שלשה חלקי מיל שהן אלף ות"ק, ובין רבי נחמיה ת"ק, ואף בינו ובין דר' יוסף חלוקה אחרת, כי בין השמשות דרב יוסף מאחר שתסולק אדמימות פני מזרח, ורב נחמיה הוא אומר משתשקע החמה, ומכל פנים אין הלכה כר' נחמיה.

ואמרינן אמר רב יהודה אמר שמואל בין השמשות דר' נחמיה כהנים טובלין בו, ופירוש דבר זה, כי בין השמשות דרבי נחמיה קם ודאי שאין הכהנים טובלין אלא ביום, דתנן [יומא ו']. כל חייבי טבילות טבילתן ביום, והכתוב אומר [דברים – כ"ג – י"ב] והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה, וכתוב [ויקרא – כ"ב – ז'] ובא השמש וטהר, וקיימא לן טהר יומא ואידכר, והיא ביאת אורו, כדמפרש מימתי קורין בגמרא

ומיבעיא לן האי דקאמר שמואל בין השמשות דר' נחמיה ימאמא הוא והכהנים טובלין בו, למאן אילימא לר' יהודה הרי מצינו דמישך שייך בין השמשות דר' נחמיה בבין השמשות דר' יהודה, ויש מכלל זה בזה, בין אליבא דראבה ובין אליבא דרב יוסף, דאפילו לרב יוסף דאמר מאחר שקיעת החמה בכדי הילוך קס"ז אמה מתחיל בין השמשות הרי יוצא בין השמשות דר' נחמיה ועדאן בין השמשות לר' יהודה, וכיון דספיקא הוא אליבא דר' יהודה אין הכהנים טובלין בו, ואילא הכי קאמר שמואל בין השמשות שהכהנים טובלין דר' יהודה, אליבא דר' יוסי פשיטא דר' יוסי קאמר בין השמשות כהרף עין הוא סוף היום והוא תחילת הלילה ואין לעמוד עליו, ומדבריו של ר' יוסי נודע כי התחתון מכסיף ועדאין אינו לילה ומן היום חושבו,

ופרשנו דהכי קא משמע לן שמואל דלא תימא בין השמשות דר' יוסי מישך שייך בדר' יהודה כידשיך דר' יהודה בדר' נחמיה אילא שאלים בין השמשות דר' יהודה ומתחיל בין השמשות דר' יוסי והתם תניא [ברכות ב':] ר' מאיר אומר משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתן, אמר לו ר' יהודה והלא מבעוד יום הן טובלין ואמרינן עלה שפיר קאמר ליה ר' יהודה, ר' יהודה הוא דקא טאעי, איהו סבר ר' מאיר בין השמשות כואתי ידי סבירא ליה ואמר ליה ר' מאיר אנא בין השמשות כר' יוסי סבירא לי ובין השמשות דידך לגבי ידי ימאמא הוא, ודומיהו

המשך העתקת המהר"ם אלאשקר

____ דאמר רבה

בר בר חנה אמר ר' יוחנן

הלכה כר' יהודה

לענין שבת לחומרא כי משתשקע

החמה בדילין ממלאכות וכל בין

השמשות מטילין אותו לחומרו

לשני ימים, שאם

נולד בן בסוף ערב שבת מטילין

אותו לחומרו שהוא שבת, ואין

נימול בערב שבת, ומטילין אותו

לחומרו שהוא בערב שבת, ואין

שבת שמיני

המשך תשובת הגאונים המקורית

אית בנדה (נג.) בבא סימן, אמר ראבה

בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר'

יהודה לענין שבת, הלכה כרבי יוסי

לעניין תרומה, הלכה כרבי יהודה

לענין שבת לחומרא כי משתשקע

החמה בדילין מן המלאכות וכל בין

השמשות מטילין אותו לחומרו

לשני ימים, שאם

נולד בן בסוף ערב שבת מטילין

אותו לחומרו שהוא בשבת, ואין

נימול בערב שבת, ומטילין אותו

לחומרו שהוא בערב שבת, ואין

שבת שמיני

המשך תשובת הגאונים המקורית

ודאמרנן אמר רב הונא בריה דרב יהושע לענין טומאה, כדתנן ראה שני ימים בין השמשות ספק לקרבן, יום אחד בין השמשות ספק לטומאה, הא מתניתין בזב היא שנויה, עיקר הדבר כי זב שראה שלש ראיות כהלכתן זב גמור ומביא קרבן, ושראה שתי ראיות מטמא משכב ומושב וצריך ביאת מים חיים ופטור מן הקרבן, ואם אחת ראה הרי הוא כבעל קרי, ואם ראה אחת היום ושתיים למחר או שתיים היום ואחת למחר הרי זה זב גמור, ואם ראה אחת בין השמשות הרי היא חשובה כשתים,

ודבר זה מפורש במשנה שלתוספת [תוספתא זבים – א' – ד'] מודה ר' יוסי אם ראה אחת בין השמשות אף על פי שאין בה כדי טבילה וסיפוג יד בידו שתי ראיות מפני ששני ימים חולקין אותה, ועל פי זאת שנינו ראה אחת היום ואחת בין השמשות, או אחת בין השמשות ואחת למחר אם יודע שמקצת ראייה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן, משום דהוה שתיים היום ואחת למחר, או אחת היום ושתיים למחר, ספק שמקצת ראייה מהיום ומקצתה למחר, ודאי לטומאה וספק לקרבן, ראה שני ימים בין השמשות, הרי הן ספק ארבע ימים, ודאמרין הלכה כרבי יוסי לענין תרומה, אסיקנן דלא אכלי כהנים תרומה עד דשאלים בין השמשות דרבי יוסי,

✽ לעשות את השבת לדרתם ברית עולם ✽

אמר ר' אסי בר ר' זבידא העושה מלאכה שני בין השמשות חייב חטאת ממה נפשך, פירוש כגון שעשה בין השמשות בין ערב שבת לשבת, ועשה עוד בין השמשות בין שבת למוצאי שבת, מה נפשך או תחילתו דהאי חול תחילתו דאידך שבת, והא מילתא עיקרה פלוגתא דתנאי, דתנן במסכתא דכריתות [י"ט:]: שבת ויום הכפורים עשה מלאכה בין השמשות ואין ידוע באיזה מהן עשה, ר' אליעזר מחייב חטאת, ור' יהושע פוטר, אמר ר' יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור, ש[א]ני אומר מקצת מלאכה עושה היום ומקצתה למחר, ואמרינן עלה תניא אמר ר' יוסי ש[א]ני אומר הגבהה היתה מבעוד יום והנחה למחר, והא שמעתא ביארה אין עושה בין השמשות. אמר להו ראבא לשמאעיה אתו דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שמשא על ריש דיקלי אדליקו שרגא, כדי שיעשו משמרת, ביומא דעיבא במאתא איכא תרנגול, כי התרנגולין באין לקניהן בין השמשות, בדברא והיא השדה ליחזי אורבי, כי העורבים שבין לקניהן עם חשיכה, או אדאנא, והוא ירק שמצוי הרבה בבבל, וקוראין אותו..

עכ"ל רב שרירא גאון ורב האי גאון בנו.

הערה לתמונות המתחילות בעמוד הבא:

התמונות הינם להמחשה בלבד. התמונות בפיתוח פוטו יוצאות הרבה יותר ברורות ואיכותיות, אך בדפוס קשה להדפיסם באיכות גבוהה. ניתן להשיג את התמונות, או את כל הקונטרס, במייל:

A9924488A@GMAIL.COM